

DOI <https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2025-4-8>

УДК 712.2:711.52:94](477.411)

ORCID ID: 0000-0003-3098-2597

ORCID ID: 0009-0003-1477-2749

Леонід Прибєга

кандидат архітектури,

професор кафедри теорії, історії архітектури та синтезу мистецтв

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

leonid.prybiega@naoma.edu.ua

Дар'я Істомінова

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

кафедра архітектурного проектування

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

daria.istominova@naoma.edu.ua

ЗЕЛЕНІ ОСЕРЕДКИ В ІСТОРИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ СЕРЕДМІСТЯ КИЄВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню зелених міських утворень київського середмістя, які є невід'ємними складовими його просторової організації й позначаються на історико-культурній змістовності середовища, зокрема в межах охоронної (буферної) зони ансамблю собору Св. Софії – пам'ятки, внесеної до Списку світової культурної й природної спадщини UNESCO. У межах охоронної зони визначено кілька історично цінних локальних зелених осередків, зокрема парк «Володимирська гірка», сквер між Софійським і Михайлівським майданами (Володимирський), Золотоворітський сквер, Пейзажна алея, сквер Львівської площі. Зазначені ландшафтні утворення органічно пов'язані з містобудівним розвитком середмістя Києва й у поєднанні з розплануванням і забудовою в межах охоронної зони собору Св. Софії формують історично успадкований просторовий каркас середовища пам'ятки. Відповідно становлять історико-культурну цінність, підлягають охороні й належному утриманню. **Методика дослідження** базується на аналізі наукових публікацій і матеріалах натурних обстежень зазначених зелених осередків, вивченні нормативних й законодавчих актів пам'яткоохоронної сфери. **Метою дослідження** є виявлення типологічних особливостей, функціонального наповнення та історико-культурної змістовності зелених утворень як структурних складових історичного середовища середмістя Києва, зокрема буферної зони Софійського ансамблю як пам'ятки світового значення. **Наукова новизна** даного дослідження полягає у визначенні ролі і змістовності пам'яткових ландшафтних осередків, а також підходів до їхньої охорони, й відповідно історичного середовища середмістя. **За результатами дослідження** встановлено, що матеріальну основу таких осередків, окрім зелених насаджень, складають об'єкти культурної спадщини, археологічно й історично цінні території, твори монументальної й декоративної пластики. Таким чином історичне середовище ландшафтних осередків характеризується історико-культурною змістовністю, а отже вони є пам'ятками й підлягають обліку, охороні й захисту на державному рівні. Закладка й початок формування ландшафтних осередків київського середмістя, зокрема на території буферної зони Софійського ансамблю, органічно пов'язане з містобудівною розбудовою й формуванням міської інфраструктури. В поєднанні з розплануванням і забудовою ці ландшафтні утворення складають єдине ціле історично успадкованого просторового каркасу середмістя буферної зони пам'ятки світового значення – Софійського ансамблю зокрема. Серед актуальних завдань охорони й сучасного використання зелених осередків є їхні комплексні дослідження, складання облікової документації, в тому числі визначення територіальних меж, та взяття на облік як об'єктів культурної спадщини.

Ключові слова: зелені насадження, зелені осередки міста, парки, сквери, бульвари, історичне середовище, історичне місто, охоронна зона пам'ятки, історично успадкований просторовий каркас, буферна зона пам'ятки.

Leonid Prybega

*Candidate of Architecture,
Professor at the Department of Theory
History of Architecture and Synthesis of Arts
National Academy of Fine Arts and Architecture
leonid.prybiega@naoma.edu.ua*

Daria Istominova

*2nd-year Master's Student at the Department of Architectural Design
National Academy of Fine Arts and Architecture
daria.istominova@naoma.edu.ua*

GREEN SPACES IN THE HISTORICAL ENVIRONMENT OF DOWNTOWN KYIV

Abstract. The article deals with the study of green urban spaces in the central area of Kyiv, which are integral components of its spatial organization and significantly influence the historical and cultural content of the environment, particularly within the protective (buffer) zone of the St. Sophia Cathedral ensemble – a monument included in the UNESCO World Cultural and Natural Heritage List. Within the protective zone, several historically valuable local green areas have been identified, including Volodymyrska Hill Park, the square between Sofiyska and Mykhailivska Squares (Volodymyrskyi Square), Zolotovoritskyi Square, Peyzazhna Alley, and the square on Lvivska Square. These landscape formations are organically connected to the urban development of Kyiv's city center and, together with the planning and buildings within the buffer zone of St. Sophia Cathedral, form the historically inherited spatial framework of the monument's environment. Accordingly, they represent historical and cultural value, are subject to protection, and require proper maintenance. *The research methodology* is based on the analysis of scientific publications, field observation of the mentioned green areas, and the study of regulatory and legislative acts in the field of monument protection. *The purpose* of the study is to identify the typological features, functional content, and historical and cultural significance of green formations as structural components of the historical environment of Kyiv's central area, particularly the buffer zone of the St. Sophia ensemble as a monument of world importance. *The scientific novelty* of this study lies in determining the role and content of heritage landscape areas, as well as approaches to their protection and, consequently, the preservation of the historical environment of the city center. *The results* of the study show that the material basis of these areas, in addition to green spaces, consists of cultural heritage objects, archaeologically and historically valuable territories, and works of monumental and decorative art. Thus, the historical environment of these landscape areas is characterized by significant historical and cultural value. Accordingly, they are regarded as monuments and are subject to registration, protection, and preservation at the state level. The establishment and initial formation of landscape areas in Kyiv's central district, particularly within the buffer zone of the St. Sophia ensemble, are organically connected with urban development and the formation of city infrastructure. Together with the planning and construction, these landscape formations constitute an integral part of the historically inherited spatial framework of the central area within the buffer zone of the monument of world importance – the St. Sophia ensemble. Among the current tasks of protecting and utilizing green areas are their comprehensive study, preparation of registration documentation, including the determination of territorial boundaries, and their inclusion in the cultural heritage register.

Key words: green spaces, urban green areas, parks, squares, boulevards, historical environment, historical city, monument protection zone, historically inherited spatial framework, buffer zone of the monument.

Постановка питання. Термін «зелені осередки» – узагальнений. Йдеться про відкриті міські простори, організовані переважно зеленими насадженнями – деревами, кущами, квітковими композиціями, а також доповнені творами монументальної й декоративної пластики, водоймищами, фонтанами й іншими малими архітектурними формами. В системі історичного міста такі утворення часто поєднують й пам'ятки минушини.

За типологічними ознаками зелені осередки поділяються на парки, сади, сквери, бульвари, алеї тощо. В даному дослідженні увага акцентуватиметься на об'єктах, що становлять

історико-культурну цінність, або є складовими історичних містобудівних утворень й позначаються певним чином на характері й змістовності історичного середовища відповідних утворень.

Про сутність історичного середовища старовинних міст сказано чимало, тож обмежимося лише загальним визначенням й звернемо увагу на його матеріальний вимір – історично успадкований просторовий каркас пам'яткового утворення. Отже, історичне середовище трактується нами як пам'яткоохоронна категорія, якою визначається простір історичного міста (за статусом), зорганізований системою будівель і споруд в умовах характерного ландшафту й наповнений

історико-культурною змістовністю та віддзеркалює традиції життєдіяльності місцевих мешканців. Матеріальну основу такого середовища, що дозволяє забезпечувати його охорону, складає історично успадкований просторовий каркас, в якому поєднуються об'єкти культурної спадщини різних видів і типів, історична забудова, пам'яткові атрибути міського дизайну, зорганізовані відповідним розплануванням в умовах характерного міського ландшафту [1, с. 17]. Матеріальними є й ландшафтні утворення (зелені осередки) міста – парки, сади, сквери, бульвари, алеї – а отже й складовими історично успадкованого просторового каркасу історичного міста, відповідно потребують належної охорони як обереги історико-культурної інформації й свідчення минувшини, що здатні воскрешати історичну пам'ять.

З нашого погляду досить важливо звернути увагу на зелені осередки київського середмістя. Виняткова значущість історичного середовища цієї частини міста й невідкладні завдання його охорони визначаються статусом внесених до Списку світової культурної й природної спадщини UNESCO унікальними ансамблями Софії Київської та Києво-Печерської лаври.

У даній статті через обсягові обмеження ми торкнемося зелених осередків лише ансамблю собору Св. Софії у межах так званої буферної зони (у трактуванні Закону України «Про охорону культурної спадщини – охоронна зона пам'ятки») [2, с. 61–62].

Межі буферної зони Софійського собору, визначені на основі різнопланових досліджень колективом науковців Науково-дослідного інституту теорії, історії архітектури та містобудування (колись такий існував) й доопрацьовані згодом Науково-дослідним інститутом пам'яткоохоронних досліджень (тепер Інститут культурної спадщини), охоплюють значну територію Старокиївської гори, й якщо рухатися від Європейської площі, проходить вулицею Хрещатик, охоплюючи Майдан Незалежності, до вулиці Прорізної, по Прорізній – до вулиці Володимирської, далі по Золотоворітському проїзду, охоплює забудову Ярославового Валю; далі межа буферної зони пам'ятки світового значення торкається вулиці Бульварно-Кудрявської, перетинає вулицю Велику Житомирську, обіймаючи Львівську площу, й далі по кромці схилу вздовж Пейзажної алеї, охоплює територію Десятинної церкви, перетинає Андріївський узвіз, проходить по вулиці Десятинній; далі межа буферної зони

пролягає по кромці Володимирської гірки, перетинає вулицю Трьохсвятительську й замикається на Європейській площі [3, с. 116–117].

У межах означеної території буферної зони ансамблю собору Св. Софії проглядається кілька історично цінних локальних зелених осередків – парк «Володимирська гірка», сквер між Софійським і Михайлівським майданами (Володимирський), Золотоворітський сквер, Пейзажна алея, сквер Львівської площі. Зазначені зелені осередки органічно пов'язані з містобудівним розвитком середмістя Києва й зокрема території, наближеної до ансамблю Софійського собору, посилюють просторову цілісність урбаністичного утворення в межах буферної зони пам'ятки світового статусу, доповнюють змістовність середовища й водночас створюють комфортні умови для візуального сприйняття культурних надбань міста. Тож важливо виявити роль і значення зелених осередків у формуванні середовища буферної зони Софійського ансамблю та визначити спрямованість їхньої охорони як пам'яткових об'єктів у сучасних умовах.

Отже, **метою дослідження** є виявлення типологічних особливостей, функціонального наповнення та історико-культурної змістовності зелених осередків як структурних складових історичного середовища середмістя Києва, зокрема буферної зони Софійського ансамблю, визначення шляхів його охорони. **Об'єктом дослідження** є зелені осередки у структурі буферної зони Софійського ансамблю.

Предмет дослідження – типологічні особливості, функціональне наповнення та історико-культурна змістовність зелених осередків, їхнє значення у виявленні загального контенту історичного середовища середмістя Києва.

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексної охорони історичного середовища середмістя Києва, серцевиною якого є собор Св. Софії як символ історії і культури українського народу, української державності й її непохитності, що є досить важливим в умовах зухвалої російської агресії, метою якої є знищення української держави й української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Апріорі зазначимо, що пам'яткові ландшафтні утворення (зелені осередки) як міські громадські простори й осередки історичного середовища старовинних міст системно не досліджувалися й відповідно не оцінені належним чином їхня роль і змістовність у формуванні історичного

середовища відповідних поселень. Хоч варто відзначити, що наприкінці 70-х років минулого століття, у зв'язку з підготовкою Зводу пам'яток історії та культури України, була проведена повсюдно в Україні тотальна інвентаризація пам'яток історії та культури. Відповідно певні дослідження торкнулися й пам'яткових ландшафтних осередків. За результатами цих напрацювань, зокрема щодо Києва, в енциклопедичному виданні «Звід пам'яток історії та культури України. м. Київ» було Оpubліковано 31.10.2025 низку статей переважно за авторства Ю. Нельговського, Д. Малакова, М. Кальницького, Т. Трегубової, В. Галайби та інших, в яких висвітлювалися історичні відомості про ландшафтні пам'ятки Києва [4, с. 391–393; 5, с. 891–901]. В наступному ці матеріали використовувалися при складанні історико-архітектурного опорного плану м. Києва, а також для визначення меж історичних ареалів міста. Узагальнення щодо історичних ландшафтів Києва авторства А. Звіряки та Л. Томілевич віднаходимо у виданні Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень [3, с. 108–116].

Серед окремих видань останніх років, в яких порушуються питання історичних ландшафтних утворень, заслуговує на увагу праця В. Ієвлевої «Реконструкція і реставрація ландшафтних об'єктів», в якій авторка затримує питання, пов'язані з методикою дослідження, збереження та відновлення пам'яткових ландшафтних осередків старовинного міста з позицій охорони їхнього історичного середовища і у взаємодії з іншими об'єктами культурної спадщини [6, с. 21–31].

Отже, заявлена тема статті досить епізодично висвітлена у наукових працях. **Наукова новизна даного дослідження** полягає у виявленні ролі і змістовності середовища пам'яткових ландшафтних осередків, а також визначенні підходів до їхньої охорони як невід'ємних складових історичного середовища старовинного міста загалом.

Виклад основного матеріалу. Територія охоронюваного середовища Софійського ансамблю у межах буферної зони визначається мережею вулиць та забудовою, що склалися як результат реалізації генерального плану архітектора В. Беретті 1833 року. Починаючи з 30-х років XIX ст. тут були знесені земляні укріплення, прокладені нові вулиці, зокрема Володимирська, Ярославів Вал, Бульварно-Кудрявська, Велика Житомирська, Михайлівська та інші, які активно забудовувалися. Внаслідок містобудівних перетворень у структурі забудови утворилася низка відкритих просторів

і майданів, зокрема на схилах Михайлівської гори, перед Софійським і Михайлівським монастирями, біля Золотої брами, вздовж Володимирського проїзду тощо. Невдовзі їх почали облаштовувати, проводити насадження. Таким чином у середині XIX ст. на історичних територіях було започатковано формування ландшафтних утворень, які на сьогодні цілком логічно розглядати як пам'яткові зелені осередки. Вони історично й структурно пов'язані з розплануванням території і її забудовою; на цих територіях збереглися сліди далекої минувшини, часові нашарування різних періодів розвитку міського організму, завдяки чому й складається історико-культурна змістовність як локальних зелених осередків, так і загалом історичний контент серцевини київського середмістя, стрижнем якого є саме храм Св. Софії, зведеної за часів Ярослава Мудрого (1037 р.).

Містобудівним перетворенням київського середмістя передували значні земляні роботи, пов'язані передусім зі знесенням земляних укріплень і відкриттям об'єктів доби Київської Русі. З розкопками земляних валів пов'язане виявлення у 1832 р. київським археологом К. Лохвицьким решток Золотих воріт. В наступні роки архітектори В. Беретті і Ф. Мехович виконають роботи щодо зміцнення й укріплення старожитніх мурувань, а також облаштують територію довкола споруди, що забезпечить доступність для її огляду та відпочинку городян. Додаткові укріплення пам'ятки забезпечили її тривале збереження в автентичному стані буквально до 80-х років XX століття. Облаштована територія довкола пам'ятки стала привабливим зеленим осередком як для ознайомлення з історичним минулим Києва, так і місцем відпочинку і спілкування киян. У 1982 р. над давніми автентичними рештками брами було зведено так званий павільйон, гіпотетична версія якого мала б нагадувати первісну форму Золотої брами. В даному випадку ми уникаємо дискусії щодо доцільності таких реконструкцій. Важливо, що збережено слід історичної пам'яті. Рештки Золотої брами – це об'єкт нагадування про визначну особистість – князя київського Ярослава Мудрого і час його князювання. Тут у 1997 році в Золотоворітському сквері встановлено пам'ятник князю.

Історична забудова рубежа XIX – початку XX ст. вулиць Володимирської, Ярославового Валу, що обрамляють простір цього зеленого осередку з перспективним розкриттям на Золотоворітську вулицю, що завершується

видом на золоті верхи Софійського собору, створюють атмосферу спадкоємності, пробуджують інтерес до пізнання минувшини. Середовище Золоторівського скверу передусім пронизане досить активним сучасним ритмом життя киян, але водночас залишається історично збагаченим, наповненим духом минувшини, пробуджує історичну пам'ять й засвідчує глибинне коріння українського народу, традиції державності на наших теренах.

Генеральним планом розбудови середмістя Києва архітектором В. Беретті було запропоноване відновлення великих майданів перед Софійським і Михайлівським монастирями, які стали важливими публічними просторами, на яких відбувалися неодноразово доленосні події української історії. Зі зведенням між цими майданами у 1857 році будівлі «присутствених місць»

і прокладкою вулиці Володимирської, утворилося відгалуження від неї, назване Володимирським проїздом. Вздовж цього проїзду, починаючи від вулиці Софійської протягом другої половини XIX ст. було сформовано сквер Присутствених місць, що поєднує Софійський і Михайлівський майдани. Видовжена конфігурація скверу ніби акцентує увагу на композиційній значущості містобудівної осі між двома соборами – Софійським і Михайлівським Золотоверхим. Ця вісь особливо проявилася з відбудовою знищеного в роки тоталітарного радянського режиму Михайлівського храму. Завдяки встановленим пам'ятникам Б. Хмельницькому на Софійському майдані (1888 р.) і відновленням у 1996 році княгині Ользі з Андрієм Первозваним та просвітителами Кирилом і Мефодієм по боках, сквер набув більш органічного зв'язку з прилеглими до нього

Зелені осередки буферної зони Софійського ансамблю:

- 1 – Золоторівський сквер; 2 – Володимирський сквер (Присутствених місць); 3 – парк Володимирська гірка; 4 – Пейзажна алея; 5 – сквер Львівська брама. [Схема виконана Д. Істоміною]

майданами. Проте роздвоєність простежується, атмосфера офіційності в цьому середовищі домінує; відчутна необхідність функціонального оновлення скверу з метою проявлення його історичної змістовності, підвищення комфортності й створення умов для відпочинку. Тож варто подумати про створення в даному сквері галереї портретів видатних київських князів і таким чином збагатити пам'яткову сутність цього зеленого осередку, посилити композиційну цілісність історично успадкованого просторового каркасу середовища, розділеного Володимирським проїздом.

Поряд з Михайлівським Золотоверхим монастирем на Михайлівській горі (колишня назва, тепер Володимирська) на кількох терасах розкинувся парк «Володимирська гірка». Його закладка й облаштування розпочалися ще в середині XIX ст., а в 1853 році тут був встановлений пам'ятник князю київському Володимиру Великому – Хрестителю Київської Русі.

Наприкінці XIX ст. було завершено облаштування терас, прокладені основні алеї, організовані оглядові майданчики з яких розкриваються чудові краєвиди на Поділ і Дніпро, безмежні далі Лівобережжя. Парк став привабливим і популярним місцем відпочинку киян і гостей Києва. На сьогодні парк «Володимирська гірка» – пам'ятка садово-паркового мистецтва національного значення і в поєднанні з комплексом споруд Михайлівського Золотоверхого монастиря складають досить важливий в містобудівному вимірі фрагмент історично успадкованого просторового каркасу середовища київського середмістя. Величний образ князя Володимира, втілений у пам'ятнику, що височіє на київських пагорбах над Дніпром й золоті верхи Михайлівського собору воскрешають у пам'яті сучасників велич Київської держави, її високі досягнення в культурі й науці, її стійкість і світове визнання. Як нащадки культури і традицій наших далеких попередників, маємо подбати про збереження пам'яток тієї доби, досягти історичне минуле через призму сучасності.

Рухаючись уздовж межі буферної зони, окресленої нами вище, затишною вулицею Десятинною, невдовзі перед нами постає величний Андріївський храм, а неподалік територія Десятинної церкви та Київського Дитинця, які дають початок Пейзажній алеї. Важливою домінантою цього зеленого осередку на кромці Старокиївської гори з боку Подолу є Андріївська церква.

Пейзажна алея – це досить важлива в археологічному плані ділянка міста, з якої власне

розпочався його розвиток ще в V столітті. У нинішньому вигляді Пейзажна алея швидше нагадує розважальний простір, а не пам'яткову археологічно цінну територію, хоч і слугує своєрідним оглядовим майданчиком з видом на характерні київські пагорби, звідси виразно проглядається пам'ятка природи – Замкова гора (Киселівка), де наприкінці XIV ст. був зведений дерев'яний замок, в низині простежується конфігурація вулиць Дегтярної й Гончарної, на жаль, спотворених недолугою сучасною забудовою. Тож нагальним питанням є передусім належна організація території цього зеленого осередку й розкриття його історичної змістовності як пам'яткового утворення.

Пейзажна алея через вулицю Велику Житомирську дотична до Львівської площі, також важливого громадського осередку ще з часів Київської Русі. Тут розміщувалася третя стратегічна брама міста Ярослава – Львівська, яка земляними укріпленнями (валами) поєднувалася з Золотими воротами. Сьогодні на Львівському майдані сходяться вулиці Ярославів Вал, Бульварно-Кудрявська, Велика Житомирська, Січових Стрільців, Рейтарська; з Львівського майдану проглядаються верхи Софійського собору, збереглися частково зелені насадження. Але на даний час виглядає ця пам'яткова територія досить занедбаною, відсутні тут будь-які сліди історичного минулого.

Споріднений в історичному й середовищному вимірах з ансамблем Софійського собору, Львівський майдан потребує негайного облаштування території, означення місця брами й встановлення величного пам'ятника Анні Ярославівній, доньці князя Ярослава Мудрого, одруженій з королем Франції Генріхом I і таким чином виявити історичну змістовність цього зеленого осередку київського середмістя.

Висновки і перспективи використання результатів дослідження. Ми обмежилися розглядом лише кількох зелених осередків київського середмістя, зокрема його історичної серцевини в межах буферної зони пам'ятки світового значення – ансамблю Софійського собору. На цьому підґрунті можемо зробити наступні висновки.

1. З урахуванням територіальних параметрів і залежно від функціонального навантаження та структурної організації в системі міського утворення, такі ландшафтні осередки визначаються як сквери, алеї, бульвари, сади, парки та ін. Окрім зелених насаджень матеріальну основу їх складають об'єкти культурної спадщини, археологічно

й історично цінні території, встановлені твори монументальної пластики на знак вшанування важливих історичних подій і видатних особистостей української історії й культури. Таким чином історичне середовище ландшафтних осередків характеризується історико-культурною змістовністю. А отже, зелені осередки варто розглядати як локальні пам'яткові утворення, що підлягають обліку, охороні й захисту на державному рівні та мають відповідно враховуватися при складанні історико-архітектурних опорних планів та визначенні меж історичних ареалів міста.

2. Закладка й початок формування зелених осередків на історичних територіях міста часів Київської Русі органічно пов'язане з містобудівною розбудовою й формуванням міської інфраструктури київського середмістя в період з середини XIX – початку XX століття. Відповідно в поєднанні з розплануванням й забудовою ці ландшафтні утворення є невід'ємною складовою історично успадкованого просторового каркасу середовища середмістя, позначаються на змістовності середовища. В даному випадку передусім йдеться про результати

дослідження середовища буферної зони ансамблю собору Св. Софії, але підходи щодо дослідження й охорони зелених осередків залишаються ідентичними для всього київського середмістя.

3. Серед актуальних завдань охорони й сучасного використання зелених осередків в культурно-просвітницьких цілях є проведення їхніх комплексних досліджень, складання облікової документації й взяття на облік як об'єктів минувшини та подальшою розробкою проєктно-реставраційної документації. Досить нагальною проблемою в нинішніх умовах є визначення територіальних меж зелених осередків й складання приписів щодо режиму їхньої охорони й використання.

Приведення ландшафтних утворень середмістя Києва, в тому числі і в межах буферної зони ансамблю собору Св. Софії, поліпшить привабливість зелених осередків, створить комфортні умови для їхнього використання в рекреаційних цілях, більш яскраво висвітлить характер історичного середовища древнього Києва, що своєю чергою сприятиме воскресінню історичної пам'яті у свідомості нинішнього покоління українців.

Список використаних джерел

1. Прибега Л. Історичне середовище міста: сутність і засади охорони. *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*. 2021. Вип. 30. С. 14–20.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини». *Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань* : зб. док. / упоряд. Л. В. Прибега (кер. проєкту). Київ : Ін-т культурології Акад. мистецтв України. 2009. С. 40–71.
3. Історико-містобудівні дослідження Києва / за ред. В. В. Вечерського Київ : Фенікс, 2011. 454 с.
4. Звід пам'яток історії та культури України : енциклопед. вид. : у 28 т. Кн. 1, ч. 1. А–Л. Київ : Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана», 1999. 584 с.
5. Звід пам'яток історії та культури України : енциклопед. вид. : у 28 т. Кн. 1, ч. 2. М–С. Київ : Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2004. 1213 с.
6. Ієвлева В. П. Реконструкція і реставрація ландшафтних об'єктів : конспект лекцій. Київ : НАККиМ, 2015. 96 с.

References

1. Prybieha, L. (2021). Istorychne seredovyshche mista: sutnist i zasady okhorony [The historical environment of the city: essence and principles of protection]. *Zbirnyk naukovykh prats «Ukrainska akademiia mystetstva»* [Collection of scientific works «Ukrainian Academy of Arts»], 30, 14–20 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» [Law of Ukraine «On the Protection of Cultural Heritage»]. (2009). In Prybieha, L. V. (uporiad.). *Pamiatkoznavstvo: pravova okhorona kulturnykh nadban* [Monuments: Legal Protection of Cultural Heritage] [Zbirnyk dokumentiv] (s. 40–71). Instytut kulturolohii Akademii mystetstv Ukrainy [in Ukrainian].
3. Vecherskyi, V. V. (2011). *Istoryko-mistobudivni doslidzhennia Kyieva* [Historical and urban planning research of Kyiv]. Feniks [in Ukrainian].
4. *Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [Collection of historical and cultural monuments of Ukraine] (1999). [Entsyklopedychne vydannia]: Kn. 1, ch. 1. A–L. Holovna redaktsiia Zvodu pamiatok istorii ta kultury pry vydavnytstvi «Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana» [in Ukrainian].
5. *Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [Collection of historical and cultural monuments of Ukraine] (2004). [Entsyklopedychne vydannia]: Kn. 1, ch. 2. M–S. Holovna redaktsiia Zvodu pamiatok istorii ta kultury pry vydavnytstvi «Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana» [in Ukrainian].
6. Ievleva, V. P. (2015). *Rekonstruktsiia i restavratsiia landshaftnykh obektiv* [Reconstruction and restoration of landscape objects] [Konspekt lektsii]. NAKKiM [in Ukrainian].

Подано до редакції 02.09.2025

Статтю прийнято 10.10.2025

Опубліковано 31.10.2025

